

Taal in de klas

DORA DOLLE-WILLEMSSEN EN AGNES VERBIEST

**Amsterdam/Antwerpen (Contact)
1999, 61 blz., € 7,67**

Welke rol spelen scholen in het bevestigen en handhaven van ongelijkheid tussen meisjes en jongens, en vooral, hoe kunnen we daar verandering in brengen? Een antwoord op deze vragen ligt volgens Dolle-Willemsen en Verbiest in de 'taal in de klas'. De auteurs brengen in dit vulgariserend boek verslag uit van onderzoek naar taalgebruik en gender in de klas. Ze baseren zich voor een deel op internationale literatuur, maar voornamelijk op het proefschrift van Dolle-Willemsen, *Gezien onderscheid naar sekse in het basisonderwijs. Interactie als invalshoek* (1997). Daarin beschrijft zij hoe aan de hand van een observatie-feedbackstudie in Nederlandse scholen de verschillen in communicatiegedrag van leerkrachten ten opzichte van meisjes en jongens werden opgespoord en hoe het mogelijk is die verschillen te verminderen. Wanneer leerkrachten zich bewust worden van hun onderscheidmakende verwachtingen en gedragingen en inzien welke de mogelijke gevolgen hiervan zijn voor de studie- en beroepskeuze van meisjes en jongens, is verandering mogelijk. Dit boekje is niet enkel voor leerkrachten maar voor een breed publiek bedoeld, en wil vooral het doorbreken van seksespecifieke verwachtingspatronen aanmoedigen.

De auteurs tonen aan de hand van enkele concrete voorbeelden aan dat sekse in onze samenleving een belangrijk onderscheidingscriterium is, onder meer doordat iedereen er allerlei stereotypen, normen en waarden – de zogenaamde genderideeën – mee verbindt. Het hoofdstuk 'verschil moet er wezen' is, in tegenstelling tot wat de titel zou kunnen doen vermoeden, geen pleidooi voor differentiedenken, maar geeft aan hoe kinderen zich leren te gedragen als 'echte' meisjes en jongens. Dit leerproces zou vroeg van start gaan en voor meisjes en jongens verschillend verlopen, doordat zij zich aanpassen aan de verwachtingen uit hun omgeving en hun mannelijkheid en vrouwelijkheid van de mannen of vrouwen uit hun omgeving afkijken. Zij passen zich dus aan heersende genderpatronen aan. Tegelijk leren ze ook de ongelijke waardering voor de twee seksen. Theoretisch wordt hierop niet dieper ingegaan, maar met deze visie sluiten de auteurs zich aan bij de socialisatietheorie. Tijdens dit leerproces ontwikkelen meisjes en jongens ook een verschillend beeld van de werkelijkheid. De traditionele, stereotiepe ideaalbeelden van zichzelf en de wereld staan niet enkel een realistisch toekomstbeeld in de weg, maar doen meisjes en jongens ook vermoeden dat er verschil tussen hen moet zijn.

In een volgend hoofdstuk wordt de rol van de school in het vormen en doorgeven van genderideeën besproken. Hierbij komen verschillende factoren aan bod zoals de structuur van

de schoolsamenleving, de seksspecifieke verdeling van taken en vakken bij leerkrachten, de hogere waardering voor typisch mannelijke vakken, de leermiddelen, maar vooral de verschillende verwachtingen van de leerkrachten ten aanzien van meisjes en jongens. Zo blijkt uit een Engels onderzoek dat leerkrachten verwachten dat meisjes vooral gehoorzaam, rustig, netjes en gevoelig zijn, terwijl jongens eerder slordig, brutaal en luidruchtig zijn. In Nederland denken de meeste leerkrachten dat ze geen verschillen zien en zelf geen onderscheid maken, maar toch blijkt uit onderzoek naar de beurtverdeling in de klas dat ze niet enkel meer lestijd aan jongens besteden, maar dat ook de soorten beurten niet evenredig verdeeld zijn: jongens krijgen bijvoorbeeld meer denkvragen dan meisjes. Ook in het geven van hulp en feedback werden verschillen vastgesteld. Zo blijken leerkrachten onbewust jongens meer aan te moedigen tot probleemoplossend denken en creativiteit, terwijl meisjes eerder afhankelijk worden van hulp. Jongens krijgen vaker kritiek omwille van ordeverstorend gedrag, waardoor ze constructief met kritiek zouden leren omgaan. Meisjes worden dan weer geprezen voor rustig en sociaal aangepast gedrag. De enige negatieve feedback die zij krijgen, heeft betrekking op hun bekwaamheid en ondermijnt hun zelfvertrouwen. Bovendien is uit onderzoek gebleken dat leerlingen zich ook in de klas aanpassen aan wat van hen verwacht wordt, het zogenaamde Pygmalion-effect. De stereotiepe verwachtingen van de leerkracht leiden tot stereotiep gedrag bij de leerlingen, waardoor de verwachtingen gegrond lijken en bevestigd worden. In dit kader beklemtonen de auteurs dat eventuele verschillende gedragingen en eigenschappen van meisjes en jongens niet biologisch maar sociaal-cultureel bepaald zijn. Zo leidt het onderscheidmakend communicatiegedrag van leerkrachten mede tot verschillende schoolse identiteiten bij meisjes en jongens: meisjes voelen zich onzeker, terwijl vele jongens een positief zelfbeeld ontwikkelen.

Volgens Dolle-Willemsen en Verbiest zijn de ongelijke studie- en beroepskeuzes van meisjes en jongens een belangrijk gevolg van de verschillende behandeling tijdens de communicatie. Ze tonen aan dat meisjes en jongens in Nederland nog steeds een traditionele studiekeuze maken, waarbij minder meisjes exacte vakken kiezen. Meisjes gaan zichzelf eerder onderschatten, terwijl er juist veel zelfvertrouwen nodig is om tegen de traditie in te kiezen. Doordat de taal in de klas hierin een grote rol speelt, zijn campagnes van het beleid gericht op meisjes, zoals 'kies exact', zinloos gebleken. In zulke campagnes wordt het probleem namelijk bij de individuele meisjes gelegd, terwijl het in werkelijkheid ligt aan de gendergeladen manieren waarmee mensen met elkaar omgaan in de maatschappij, en in het bijzonder aan de interactie in de klas.

Het laatste hoofdstuk van het boekje geeft naast enkele resultaten vooral reacties weer van verbaasde leerkrachten uit de observatie-feedbackstudie waarvan Dolle-Willemsen projectleider was. Met de nodige begeleiding waren zij in staat om hun vraagstelling en de beurtverdeling in de klas meer evenwichtig te verdelen over alle leerlingen. Uit de reacties van de leerlingen bleek dat zowel meisjes als jongens hierdoor meer vertrouwen kregen in hun eigen kunnen en zichzelf dan ook hoger inschatten wat betreft vervolgstudies. Deze nieuwe inzichten zouden volgens de auteurs dus verandering kunnen brengen in de seksspecifieke studiekeuzes en misschien zelfs in de ongelijkheid in de maatschappij.

Ondanks de bespreking van de hardnekkige genderideeën in onze samenleving en de aangetoonde ongelijkheid in het onderwijs, is de algemene boodschap in dit boek opvallend optimistisch. Zo lezen we dat de ongelijkheid in de interactie tussen leerkracht en leerlingen zeer recentelijk ontdekt is, dat men precies weet hoe taal in de klas bijdraagt tot de ontwikkeling van leerlingen en zo ook tot de ongelijke studiekeuze. Bovendien staat nu ook vast hoe daar verandering in kan worden gebracht.

Mijns inziens is enige relativering wenselijk.

Ondanks vele internationale onderzoeken naar interactie in de klas tijdens de laatste decennia is het nog steeds niet helemaal duidelijk welke factoren daarin bepalend zijn en wat de precieze gevolgen zijn. De auteurs vermelden achterin het boek wel enkele nationale en internationale bronnen, maar de complexiteit van het onderzoeksdomein blijft volkomen buiten beeld. De reden voor die vereenvoudiging is ongetwijfeld het populariserende karakter van het boek, maar toch kunnen we de vraag stellen of een meer evenwichtig taalgebruik in de klas werkelijk de studiekeuze van meisjes en jongens zal beïnvloeden. Wat de resultaten van het project zelf betreft weten we ook niet in hoeverre de positieve veranderingen in het lesgedrag van de begeleide leerkrachten geldig blijven op langere termijn. Uiteraard kan dit boek leerkrachten wel aanzetten tot reflectie over hun eigen vraagstelling en beurtverdeling in de klas.

Over het algemeen wordt er in dit boek weinig aandacht besteed aan diversiteit tussen meisjes en jongens. Hier en daar treffen we sterke veralgemeniseringen aan die het verschil denken over meisjes en jongens bij een breed publiek misschien eerder versterken dan bevragen. Klopt de bewering dat de meeste toekomstige ouders liefst een zoon krijgen (p. 14)? Wordt meisjes aangeleerd om 'binnen of rondom het veilige huis te spelen', terwijl 'jongens worden uitgedaagd om de wijde wereld in te gaan' (p. 16)? Het uitgangspunt bij het onderzoek lijkt te zijn dat meisjes het slachtoffer zijn van de ongelijke behandeling in de klas, maar hoe verklaren we dan het verschijnsel dat meisjes gemiddeld beter presteren op school? Eventuele negatieve gevolgen van genderrollen voor jongens komen nauwelijks aan bod.

De stijl beantwoordt aan het populariserende karakter van het boek. Het geheel is vlot leesbaar, en korte tussenstukjes met getuigenissen of voorbeelden uit literatuur zorgen voor extra afwisseling en slagen er meestal in

de argumentatie kracht bij te zetten. De algemene gedachtegang wordt in het boek logisch opgebouwd, waardoor het belang van het onderzoek naar taalgebruik en gender in de klas voor een breed publiek duidelijk wordt. De auteurs gaan – terecht – eerst in op de vooroordelen rond gender en sekse die in onze maatschappij leven om dan uit te komen bij de rol die de school daarin speelt. Wie echter, na het lezen van de flaptekst, veel onderzoeksresultaten van het besproken project verwacht, komt enigszins bedrogen uit. Het volledig proefschrift lezen is dan natuurlijk een oplossing.

Sarah Bossaert (Vrije Universiteit Brussel)